

Artikel fra
Årsskriftet Critique
første årgang, 2008

Udgivet af Konservative Studenter i Aarhus,
Christian Houlberg Skov, stud. mag.
Rasmus Ladekjær Pedersen, stud. scient.

Grundlovsændringen 1866

– en pragmatismens sejr

Af BA, stud. mag. Jens Wendel-Hansen, ph.d.-studerende

Om forfatteren

Jens Wendel-Hansen (f. 1983) er ph.d.-studerende i historie ved Aarhus Universitet, redaktør på medlemsbladet Pro Patria i Århus KU og næstformand sammesteds.

Efter krigen i 1864 stod man tilbage med to forfatninger. Den ene var Danmarks Riges Grundlov fra 5. juni 1849, som siden 1855 havde været indskrænket til kun at gælde for Danmarks særlige anliggender, på den måde at forstå, at den lovgivende forsamling i junigrundloven – Rigsdagen – var begrænset til at tage sig af anliggender, der kun havde relevans for kongeriget Danmark. Den anden var Novemberforfatningen, der var blevet underskrevet d. 18. november 1863, og denne knyttede Danmark og hertugdømmet Slesvig sammen i en union, og de fælles anliggender for disse to størrelser – hertugdømmet Slesvig og kongeriget Danmark – blev varetaget af Novemberforfatningens lovgivende forsamling: Rigsrådet. Denne ordning var den, der havde ført til krigen i 1864, da Bismarck ikke ønskede Slesvig tættere knyttet til Danmark end det tysksindede hertugdømme Holsten.¹

Efter dansk afståelse af Slesvig stod man altså med to forfatninger og to lovgivende forsamlinger – Rigsrådet og Rigsdagen - med hver to afdelinger – et Landsting og et Folketing. Disse to forfatninger havde vidt forskellige udformninger. En stor forskel var de lovgivende forsamlingers sammensætning. Rigsdagens Folketing og Landsting blev begge valgt med almindelig valgret. De eneste forskelle på de to kamre var, at man for at være valgbar til Landstinget skulle være fyldt 40 år, være uberygtet og have en skatteindtægt på 1.200 Rbd. eller have betalt 200 Rbd. i direkte skat til enten stat eller kommune, og at valget til Landstinget var indirekte – vælgerne valgte valgmænd, som sammen udpegede de endelige landstingsmedlemmer. I Rigsrådet derimod var valgretningsreglerne for Landstinget identiske med valgbarhedsreglerne for Rigsdagens Landsting, hvilket betød, at kun ca. 4 % af folketingsvælgerne, som udgjorde samme gruppe i Rigsrådet og Rigsdagen, havde stemmeret til Rigsrådets Landsting. Desuden valgtes 18 ud af de 83 medlemmer af kongen. Argumentet for denne indretning var, at Landstinget var den institution, der skulle forsvare kulturen, intelligensen og besiddelsen mod de "plebejiske Masser".²

De Nationalliberale, der havde været drivkraften bag junigrundloven ønskede nu denne ændret i forbindelse med ophævelsen af Novemberforfatningen. Da regeringen var af samme mening, fik denne hurtigt lavet et udkast til en grundlovsbestemmelse om ophævelse af junigrundlovens indskrænkning og Novemberforfatningens ophævelse. Denne forelagdes trods venstrefolks protester først i Rigsrådet, da en forfatningsændring i Rigsrådet kun skulle vedtages med almindeligt flertal i begge kamre uden et følgende opløsningsvalg. En forfatningsændring i Rigsdagen skulle derimod vedtages to gange af hvert ting, hvorefter et opløsningsvalg skulle finde sted, og den nye Rigsdag skulle derefter vedtage forfatningen, før forslaget kunne blive grundlov.³

Således blev regeringens forslag til den nye grundlov fremlagt 21. dec. 1864 i Rigsrådets Landsting.

---

¹Rerup: Danmarks historie, bd. 6 (herefter Rerup) s. 149 øv.

²Rerup, s. 149 m., junigrundlovens (herefter 1849-GL) §§ 35, 39, 40 (taget fra Hvidt et al.), Novemberforfatningens (herefter 1863-GL) §§ 20, 21, 22

³Rerup, s. 150, 1849-GL § 100, 1863-GL § 65

Rigsrådets 2den overordentlige Samling 1864-65

Regeringens forslag som fremlagt 21. december 1864 havde elementer fra både Novemberforfatningen og Junigrundloven. Væsentligst var Landstingets sammensætning, som i debatten set som helhed ikke mærkeligt gik hen og blev omdrejningspunktet. Regeringens forslag var, at Landstinget skulle bestå af 64 medlemmer, hvor de 12 valgtes af kongen. Derudover havde kun de valgret til Landstinget, som det sidste år havde en ren årlig indtægt på 2000 Rd. eller som havde svaret 200 Rd. til stat og kommune. Dette var en radikal ændring også fra Novemberforfatningen, hvor valgretscensus – betingelsen for at have valgret – havde været en årlig indtægt på mindst 1200 Rd. eller en svaret skat til stat eller kommune på minimum 200 Rd. Kredsen af stemmeberettigede ville dermed blive væsentligt mindre. Argumentet herfor var, som finansministeren Chr. N. David sagde:

*(...) den [skatte- eller formuebasis for valgret] maa indeholde en saadan Størrelse, at man virkelig i Almindelighed tør tiltroe dem, der kunne fyldestgjøre Betingelserne for Valgret enten i den ene eller i den anden Henseende, en vis Aandsudvikling, der baade sikkrer deres Sindelag med Hensyn til det bestaaendes Opretholdelse og deres Indsigt i, hvad der udfordres, for at de kunne råde over det bestaaendes Udvikling (...)*⁴

Begrundelsen for valgscensus som helhed var altså en sikring af det konservative element i førstekammeret. Formålet var ligeledes

*(...) at finde Vælgere, der til en vis Grad ogsaa kunne siges paa Grund af ders Besiddelse at være i en uafhængig Stilling, en Stilling, der er uafhængig saavel af Folkestrømningerne som af Regjeringens Strømning (...)*⁵

At stille et formue- eller indtægtskrav til vælgerne, mente David altså var at sikre sig, at disse ikke lå under for strømninger – hverken i befolkningen eller i regeringen. Et heller ikke uvæsentligt argument var, at

*Gjør man det brede Grundlag, hvorpaa Folkethinget er bygget, til Udgangspunkt for Landstingets Sammensætning, saa vil ikke Andet blive Følgen deraf end en Illusion hos de Stænder, de Classer, der paa Grund af deres materielle og umaterielle Rigdom maae tillægges en stor Betydning i Staten. Det vil ikke kunne være anderledes, end at de ville føle en bitter Skuffelse og ikke ville slutte sig med den Kjærlighed og Varme til Forfatningen, som er nødvendig; thi kun naar den omfattes af hele Folkets Kjærlighed, kan den bære velgørende Frugter ikke blot nu, men ogsaa i Fremtiden.*⁶

Dette argument for alle klassernes repræsentation i de lovgivende forsamlinger for at få en god forfatning er på ingen måder irrelevant, da både støtten til og kritikken af denne holdning blev relevant for debattens fremtidige udformning og de deltagendes stillingtagen til de forskellige forslag.

Udover spørgsmålet om Landstingets sammensætning fulgte grundlovsforslaget junigrundloven i ordlyd med dog ikke uvæsentlige afvigelser. En central af disse var paragraffen om, at man ved uoverensstemmelser tingene imellem i finanssager skulle nedsætte et fællesudvalg med 15 medlemmer fra hvert ting valgt ved forholdstalsvalgmåden, som havde besluttende myndighed i

⁴Rigsraadstidende 1864-65 – Forhandlinger paa Landstinget (herefter RRT64-65 – LT (FT for Forhandlinger paa Folketinget)), sp. 426

⁵RRT64-65 – LT, sp. 426-27

⁶RRT64-65 – LT, sp. 425-26

pågældende spørgsmål, således at formandens stemme var udslagsgivende i tilfælde af stemmelighed. Kongen skulle kunne nægte underskrivelsen af forhøjelser af poster på finanslovsforslag, og derudover fik denne også den beføjelse i påtrængende tilfælde at kunne afholde udgifter uden Rigsdagens samtykke efter forhandling i geheime-statsrådet og ministerrådet. Desuden blev også grundlovsændringer ved 2/3 flertal foreslået.⁷

Debattens start i Landstinget

Første mand på talerstolen blev Orla Lehmann. Som medforfatter til både Junigrundloven og Novemberforfatningen fandt han, at han burde sige noget nu, hvor disse to skulle sammensmeltes. Hans generelle holdning var, at man skulle gå tilbage til junigrundloven med kun ganske nødvendige ændringer foretagne – bl.a. en sikring af, at Landstinget ikke blev et ekko af Folketinget. Han udtrykte sin misnøje med Landstingets sammensætning i Junigrundloven, da der her kun var en valgbarhedscensus, som begrænsede valgfriheden. Han så derimod ingen grund til hverken at hæve eller sænke valgrets-census i forhold til Novemberforfatningen. Han ønskede den uforandret. Tingenes evt. uenighed tilførte flere synspunkter i sagen, hvilket Lehmann fandt gavnligt. Kongevalg stred derimod mod folkerepræsentationen, men de kunne gerne beholdes i forslaget, som forhandlings-element overfor Folketinget. Desuden foreslog han tilføjet, at adel, titel og rang ikke længere skulle kunne meddeles – altså et endeligt opgør med standssamfundet.⁸

Krieger og Madvig, der ligesom Lehmann var nationalliberale, støttede derimod kongevalg og gik imod Lehmanns forslag om, at adel, titel og rang ikke skulle kunne meddeles. Man mente fra denne side bl.a., at kongevalg ville give Landstinget et "Statsraadselement".⁹

Venstre var som sådan ikke repræsenteret i Rigsrådets Landsting, men nærmende sig Venstres synspunkter var proprietær P. Nielsen. Denne støttede Junigrundlovens bevarelse, men anså på forhånd dette for en tabt kamp. Derfor indtog han den pragmatiske holdning at foreslå skatte-census nedsat til 100 Rd. og fjernelse af kongevalgte medlemmer. Forslagene forkastedes med stort flertal. P. Niensens forslag indeholdt dog også en opfattelse af samfundet som klasseopdelt, da grunden til nedsættelsen af skatte-census argumenteredes for ved, at en nedsættelse ville inkludere bondestanden i den privilegerede gruppe. I Folketinget havde husmænd og indsidere deres pladser, i Landstinget godsejerne og de intellektuelle, men intet sted stod bondestanden stærkt. Godsejerne og de Nationalliberale var imod, hhv. fordi bønder havde andre ledere, og fordi den privilegerede valget i så fald ville miste sin værdi.¹⁰

De stærkt konservative kræfter var i Rigsrådets Landsting repræsenteret ved bl.a. T. Algreen-Ussing og C.G. Andræ. Enige var de på det punkt, at de fandt, at regeringen havde udvist for stor eftergivenhed over for demokratiske fordringer. Algreen-Ussing sagde bl.a.:

Det Grundlag, hvorpaa det nye foreslaaede Landsting er bygget, stemmer paa ingen Maade med min Opfattelse om Dannelsen af et virkeligt Førstekammer, et sandt Overhuus, naar det skal stilles ligeoverfor et andet Kammer af den Beskaffenhed som det nuværende Folkething.¹¹

Dermed mente han, at Landstinget med sin vetoret – og kongen ligeså – ikke havde styrke nok til at stå Folketinget imod. Andræ, der var for etkammerssystemet med en solid valgrets-census, må siges at have været blandt de mest reaktionære. Han støttede forslaget om fællesudvalgets besluttende myndighed, da dette underbyggede Landstingets ligeberettigelse og legitimitet, og

⁷Neergaard N., Under junigrundloven, bd. 2.2 (herefter Neergaard), s. 1581-84

⁸RRT64-65 – LT, sp. 371, 383-86, 390-91, Neergaard, s. 1586-87

⁹Neergaard, s. 1588

¹⁰Neergaard, s. 1588-89, 1600-01

¹¹RRT64-65 – LT, sp. 436

med samme begrundelse gik han imod forslaget om, at et samlet finanslovsforslag skulle fremlægges Folketinget først. Kamrene måtte, hvis de begge skulle eksistere, være ligeberettigede.¹²

Finansministeren henviste herefter til, at man også måtte tænke på, hvad der var muligt at opnå, og da Folketinget, der også i Rigsrådet var valgt ved alm. valgret, næppe ville stemme for sin egen basis' indskrænkede rettigheder, så han ikke Algreen-Ussing og Andræs mål som praktisk udførlige. Dog støttede David stærkt såvel kongens – og dermed regeringens – som Landstingets vetoret. Folketingets “Medregereri og uberettigede Indgreb i Kongemagtens Myndighed” skulle stoppes. Netop derfor agiterede David også stærkt for forslagets paragraf om fællesudvalgets besluttende magt. Resultatet, hvis denne blev udeladt, ville være, at Landstinget skulle bøje af for Folketinget i alle tilfælde af uoverensstemmelser, hvilket ville skade tingets konserverende kraft.¹³

Relevant er det også, at Lehmann gik på talerstolen igen og agiterede imod vetoretten, da Rigsdagens afgørelse skulle respekteres. Han var medforslagsstiller til et forslag om at lade paragraffen udgå, men dette forkastedes.¹⁴

Blandt de konservative i Landstinget sad også de nationale godsejere, som kom til at få stor indflydelse på processen. Mht. Landstingets sammensætning agiterede disse – med den senere konseilspræsident Estrup som ordfører – for et virkeligt konservativt førstekammer, og dette forsøgte man opnået ved, at kun den højest beskattede femtedel skulle have stemmeret til Landstinget. Indtægt skulle ikke være stemmeberettigende, da det var til jorden, at statens ve og vel var knyttet, og skatten udsprang primært af hartkornet.¹⁵ Princippet om en politisk deling af store og små bønder og en politisk deling mellem land og by blev to principper, hvorpå det endelige forslag var bygget, men fik ikke den store betydning for vedtagne ændringsforslag i starten af debatten.

Lehmann svarede til dette, at han ikke kunne se, hvorfor bønder og godsejere skulle have så stor indflydelse, da disse ikke fra starten havde støttet grundloven. Desuden havde formålet med den første grundlov været at skabe ét politisk folk, og med dette forslag indførte man nu klasseskel igen.¹⁶

Ved vedtagelsen af 3. behandlingen vedtoges regeringens forslag med mindre ændringer – dog var indtægtscensus sat ned til de i Novemberforfatningen oprindelige 1.200 Rd. Forslaget vedtoges med 57 mod 1, men spåedes særdeles dårlige chancer i Folketinget.¹⁷

Debattens fortsættelse i Folketinget

I Folketinget førtes omkring det i Landstinget vedtagne forslag en liden konstruktiv debat. Sågar blev det foreslået at afvise forslaget, da mange bl.a. fra Venstre mente, at det var Rigsdagen, der skulle afgøre sin egen skæbne. Dog er det værd at nævne en ordveksling mellem venstremanden B. Christensen og finansministeren:

B. Christensen fokuserede på landets dårlige stilling efter krigsnederlaget. Man skulle i en sådan tid tage sig i agt for at udvise et så “uvenligt Sindelag mod Folket og Friheden, som i Sandhed er ikke blot sørgeligt, men farligt for Landet og for Kongen”¹⁸. Med andre ord stod og faldt nationen med folkets frihed som garanteret i grundloven af 1849. Heri var David uenig. Som han sagde:

(...) her [er] slet ikke (...) Tale om at berøve Folket et eneste Gran af den

¹²Neergaard, s. 1589-91

¹³Neergaard, s. 1591,1594-95

¹⁴Neergaard, s. 1595

¹⁵RRT64-65 – LT, sp. 437-38, Neergaard, s. 1603-05

¹⁶Neergaard, s. 1610

¹⁷RRT64-65 – LT, sp. 996, Neergaard, s. 1611

¹⁸Neergaard, s. 1612

*Frihed, som blev det tilstaaet ved Grundloven af 5te Juni 1849. Det, hvorom der er Tale, er, om een Stand, een Classe, som, den være nok saa talrig, dog ikke udgjør Folket i dets Helhed skal opsluge og quæle al anden Interesse og al anden Udvikling, om den skal være eneherkende, om den skal kunne dictere alle andre Classer, alle andre Interesser ufravigelige Love.*¹⁹

Forskellen mellem de to, som gik igen i flere andre diskussioner, var altså – med reference til Lehmanns ovenstående kommentar – hvorvidt folket skulle ses som ét politisk folk, hvor alle de jure havde samme forudsætninger for at stemme eller som et klasseopdelt folk, hvor folket var opdelt i grupper, hvori man havde forskellige forudsætninger for at stemme samt forskellige indvirkninger på landets stilling og derfor også skulle have lige indflydelse på landets styrelse.

Folketingsdebatten prægedes af, at finansministeren holdt på regeringens forslag, mens folketingsmedlemmerne forsvarede det politiske folk. Der blev fra såvel nationalliberal side (bl.a. redaktøren for Dagbladet C. St. A. Bille) som fra Venstre (bl.a. grundtvigianeren Vilh. Birkedal) agiteret for en stabil ro og frihed, som kunne garanteres ved at gå tilbage til Junigrundloven. Gruppen af tilhængere til denne holdning var dog nuanceret, da en del nationalliberale godt kunne acceptere og i visse tilfælde også agiterede for ændringen af Landstingets sammensætning i Junigrundloven. Frontfigur for denne holdning var Hall – den tidligere konseilspræsident, som havde ledt Danmark ind i det store nederlag i 1864 ved underskrivelsen af Novemberforfatningen og faktisk havde agiteret for, at denne skulle erstatte Junigrundloven.²⁰

Alt tegnede dog – også hos de Nationalliberale – i retning af et kompromis i form af en nedsættelse af den foreslåede census. M. Gad, der var ministeriel embedsmand, foreslog – for at få bønder og småborgere med blandt de privilegerede – en indtægt på 800 Rd. og en direkte skat på 100 Rd. som valgretscensus.²¹

Den gennem hele debatten kompromissøgende D.G. Monrad, der havde haft hovedansvaret for grundlovens udførelse i Den Grundlovsgivende Rigsforsamling i 1848-49 foreslog som kompromis en deling af Landstinget, således at halvdelen af valgmandene valgtes af de højest beskattede og halvdelen ved alm. valgret – altså af alle folketingsvælgerne. Forslaget var et kompromis og støttede ikke nogen af siderne, men var en måde, hvorpå de to fløje kunne mødes. Forslaget bar ligesom Estrups forslag et af de vigtige principper, der kom til at tegne det endelige forslag, men som i dets opkomst ikke prægede de vedtagne forslag.²²

Mod Monrads forslag kom derefter et indlæg fra venstreføreren J.A. Hansen sålydende:

*Min Stilling til dette Forslag er (...) den, at da det ikke indeholder Grundloven af 5te Juni 1849 uforandret, maa jeg stemme imod det.*²³

J.A. Hansen forblev – endnu – kompromisløst placeret på den yderste venstrefløj i dansk politik. Han opfordrede ligeledes sine partifæller til at stå fast på Junigrundloven. Hvis der skulle foretages ændringer heri, var det op til Rigsdagen og ikke Rigsrådet.

Fra Venstre stillede man herefter forslag om at gå tilbage til Junigrundloven samtidig med, at grundlovsindskrænkningerne af 1855, som bl.a. havde givet Rigsrådet politiske beføjelser over de for monarkiet fælles anliggender, og Novemberforfatningen ophævedes. Forslaget blev ved 3. behandling vedtaget med snævert flertal (51 mod 44).

---

¹⁹RRT64-65 – FT, sp. 879

²⁰Neergaard, s. 1615, 1620

²¹Neergaard, s. 1623

²²Neergaard, s. 1623

²³RRT64-65 – FT, sp. 1325

Enestebehandlingerne

Landstingets enestebehandling af det fra Folketinget vedtagne forslag, startede med, at regeringen fremlagde et forslag identisk med det i Landstinget vedtagne, men den eneste store ændring, der var foretaget under landstingsdebatten – nedsættelsen af indtægts-census til 1.200 Rd. – blev af regeringen igen hævet til 2.000 Rd. i dennes forslag. Indtægts-census blev foreslået nedsat til 1.200 Rd. endnu en gang, hvilket vedtoges. Landstinget viste her sin imødekommenhed over for Folketinget – en vis form for pragmatisme om man vil – men forslaget efterlod to afgørende principielle stridspunkter: Landstingets sammensætning, og hvorvidt fællesudvalget skulle have besluttende myndighed i finanslovssager.²⁴

Da Landstingets forslag videresendtes til Folketinget, øjnede de nationalliberale og visse kompromissøgende venstrefolk (bl.a. S. Høgsbro og C. Berg) et kompromis i det fjerne. Der blev fortsat leget med tanken om en nedsat census, men de bevægelige venstrefolk turde ikke gribe efter kompromiset, hvis ikke de var sikre på at få fat i det. Således udtalte Høgsbro:

Jeg kan (...) ikke opgive den Overbeviisning, at der ikke(...) er den mindste Grund til at fravige Grundloven af 5te Juni 1849, og forsaavidt jeg skulde gaae ind paa noget Forslag, der væsentlig forandrer den, kan det kun være for at komme ud af den hele piinagtige Stilling, hvori vi nu ere, og tilveiebringe en Overenskomst.²⁵

Man så altså på den hele diskussion som noget, der skulle overstås hurtigt, således at man kunne komme tilbage til ordentlige og stabile forhold igen. Diskussionen kunne ikke vare evindeligt, og mange følte sig derfor presset til snart at finde en løsning. Grunden, til at man ikke bøjede sig, kunne måske være, at Berg foreslog tinget at holde på et forslag, der i principperne mindede om Junigrundloven, således at fællesudvalget, der ville foreslås nedsat, hvis tingene efter enestebehandlingerne stadig var uenige, kunne nå en passende overenskomst et sted imellem de to forslag.²⁶

Behandlingen i Folketinget endte med en vedtagelse af et forslag, der lå nært Junigrundloven, stillet og stemt for af de mere midtsøgende medlemmer fra bl.a. de Nationalliberale og Venstre. Fællesudvalget blev herefter nedsat.²⁷

Fællesudvalgets indstilling og dennes enestebehandlinger

D. 7. april 1865 kom fællesudvalgets betænkning og grundlovsforslag. Den var vedtaget med 18 stemmer ud af 30. Bl.a. havde Andræ fra Landstinget stemt imod, og det samme havde fra Folketinget Venstres syv medlemmer. Landstinget skulle i henhold til forslaget bestå af 68 medlemmer, hvoraf de 12 var kongevalgte. 1 skulle vælges af Færøernes Lagting, 1 af Bornholms Amtsråd. Dette efterlod 54 medlemmer, der deltes i tre vælgergrupper på 18 hver. Den første gruppe var byboerne, af hvilke 8 skulle vælges i København med en indtægts-census på 1.200 Rd. og 10 i de øvrige købstæder med indtægts-census på 600 Rd. og en skatte-census på 50 Rd. betalt til stat og kommune. Den anden gruppe var landboerne, der i skat det forløbne år havde betalt 200 Rd. til stat og amtskommune. Den sidste gruppe var landboerne, der havde betalt 25 Rd. i skat til stat og kommune, og som ikke var inkluderet i de højest beskattedes gruppe. Forslaget indeholdt desuden ikke paragraffen om fællesudvalgets besluttende myndighed. Denne havde Landstinget ofret.²⁸

Forslaget fremlagdes i begge ting d. 10. april. Dette vedtoges i Landstinget med 54 mod 4. En af de fire var Andræ, der principielt var imod klassesystemet. Ordføreren for forslaget – Krieger –

²⁴Neergaard, s. 1629-30

²⁵RRT64-65 – FT, sp. 1929

²⁶RRT64-65 – FT, sp. 1898-1903

²⁷Neergaard, s. 1629-30

²⁸Neergaard, s. 1657-60, RRT64-65 – Tillæg B, sp. 86, 88

agiterede i Landstinget for dette forslag, da “Forslaget, som det nu foreligger, nærmest slutter sig til de naturlige sociale Forskjelligheder, der ikke let ville kunne forsvinde af Samfundet, saaledes som det er dannet efter den hele nuherskende Samfundsordning”.²⁹ Argumentet var simpelthen, at man måtte acceptere de forskellige klasseforskelle i samfundet og skabe en samfundsstyrelse i overensstemmelse hermed. Det springer dog i denne sammenhæng i øjnene, at Lehmann, der før havde argumenteret mod klassesdeling, stemte for dette forslag med det argument, at de, der går imod denne beslutning og er medvirkende til dets evt. fald, “have beredet vort Fædreland en høist mislig Stilling i Europa, og derfor ogsaa maae bære det Ansvar (...) at vor hele Stilling bliver saa lidet hæderlig og saa lidet fremtidsrig som muligt”.³⁰ Der skulle findes et kompromis snart. Den gennemgående holdning i venstregrupperne og desuden også hos visse nationalliberale i Folketinget var dog stadig opfattelsen af folket som ét politisk folk, og forslaget forkastedes derfor i Folketinget med stort flertal. Bl.a. stemte Monrad imod pga. kongevalgene og klassesystemet.³¹

Forslaget var forkastet. Man kom ikke længere nu, og derfor opløstes Rigsrådet for først at mødes til debat om samme spørgsmål knapt et halvt år efter.

Rigsrådets 3die overordentlige Samling 1865

D. 28. august 1865 fremlagdes det efter fællesudvalgets betænkning i Landstinget vedtagne forslag som regeringsforslag. Med forslaget fulgte et “kongeligt budskab”, der bebudede, at man fra kongens side gerne så kongemagten befæstet og friheden håndhævet mere, end det var tilfældet i det fremlagte forslag. Samtidig garanterede denne, at ingen klasse eller stand under en sådan forfatning dog ville lide uret. Denne udtalelse afstedkom forskellige reaktioner. De Nationalliberale fandt det lidet klogt af kongen (dvs. regeringen) at fremlægge et sådant ultimatum, men J.A. Hansen fandt, at det var af mindre betydning, da regeringen havde for vane at skifte mening, ligesom den havde gjort det med dens oprindelige forslag. Regeringen med konseilspræsident Bluhme i spidsen flankeret af finansminister David stod ikke længere så sikkert.³²

Også den ellers nogenlunde holdningsmæssigt homogene gruppe af bønder begyndte at blive splittet. Det gav sig specielt til udtryk i afstemningen om en af Folketingets formand – etatsråd Bregendahl – fremsat dagsorden. Dens ordfører var C.V. Nyholm, og indholdet var, at man fra Folketinget holdt fast ved, at det var i Rigsdagen, grundlovsdebatten burde have været ført, men at man nu var rede til at indgå et kompromis hurtigst muligt. Til dagsordens forsvar sagde Nyholm bl.a., at “enhver Ting ogsaa i det parlamentariske Liv maa have en Ende”.³³ Dagsordenen vedtoges med 3 stemmers flertal, og den i Folketinget store gruppe af bønder stod nu splittet. Diskussionen var blevet trukket ud for længe, og nu havde også Folketinget fundet ud af, at forfatningskampen måtte have en ende. J.A. Hansen hævdede dog stadig Junigrundloven i dens oprindelige form. “Det er saa rart at slutte sig til et Fleertal, saa er man vis paa ikke at lide Nederlag (...) Det er mageligt og let, men det er ikke altid det Hæderlige, det Forsvarlige, det Rigtige”.³⁴ Men trods alt var vejen nu banet for realitetsforhandlinger i Rigsrådet.

²⁹RRT64-65 – LT, sp. 1222 (citatet), 1263-64

³⁰RRT64-65 – LT, sp. 1262

³¹Neergaard, s. 1663-64

³²Neergaard, s. 1690-91

³³Rigsraadstidende 1865 – Forhandlinger paa Folkethinget (herefter RRT65 – FT (LT for Landstinget)), sp. 106

³⁴RRT65 – FT, sp. 104-105, 113 (citatet), 127

Folketingets behandling

En ny mand i tinget efter opløsningsvalget var Jakob Scavenius. Denne blev senere tilknyttet Højre og spillede en stor rolle i Estrups regeringsperiode, men han sad i sine første perioder for Venstre. Denne kunne dog godt se fordelene i at have et konservativt førstekammer og fandt derfor, at det i sin tid var forkert at afvise Estrups forslag om valgret til de højest beskattede. Jordbesiddere – det være sig bønder eller godsejere – var som udgangspunkt kongetro mennesker, og da deres jord var bundet til landet, var de ofte også konservative. Af samme årsag havde han også svært ved at acceptere det foreliggende forslag.³⁵

Forslaget blev dog ved overgangen til 2. behandling vedtaget med et større flertal end dagsordenen. Nyholm havde skabt en opposition i Venstre, men hans opfordring, til at man skulle stå fast ved sin overbevisning, gjorde, at lederskabet af den nye forligsvenlige fløj gled ham af hænde, da folk spredtes for alle vinde.³⁶

I debatten var det væsentligste forslag, der fremkom et forslag stillet af Nyholm. Dette var det første forslag, der indeholdt alle de tre hovedpunkter som nævnt tidligere – deling af valgret mellem store og små jordbesiddere og by og land (Estrup), samt at halvdelen af valgmændene valgtes ved privilegeret og halvdelen ved alm. valgret (Monrad). Landstinget skulle have 49 medlemmer. 6 skulle vælges i København og 42 i amtskredse. Disse steder skulle halvdelen vælges af de i købstæderne med mindst 100 Rd. indbetalt i skat og de på landet med mindst 200 Rd. indbetalt i skat eller adkomst til mindst 12 tdr. hartkorn. Den anden halvdel valgtes af folketingsvælgerne, og det sidste medlem valgtes på Færøerne. Valgbarheden forblev desuden som til Folketinget. Der blev til Nyholm stillet spørgsmål angående den uundgåelige ulighed, da der ikke boede det samme antal mennesker i hver amtskreds. Svaret var, at Landstinget ikke som Folketinget skulle være en folkerepræsentation, men en landsdelsrepræsentation. Nyholm selv understregede desuden det positive i, at forslaget gik mod kongevalg og klassesystemet, og at halvdelen af medlemmerne valgtes ved alm. valgret. Forslaget støttedes af de Nationalliberale, Monrad, der havde forladt Venstre, og desuden en del forsonlige venstrefolk. En ulempe ved forslaget var dog, som det også blev understreget, at købstæderne stod svagt, da valgene i amtskredsene foregik ved flertalsvalg i enkeltmandskredse, hvilket gav købstæderne marginal betydning, da flertallet i kredsene udgjordes af landboere. Dette var specielt en ulempe for De Nationalliberale – da disse – primært embedsmænd – havde deres kernevælgere i byerne.³⁷

Venstres voksende vilje til forsoning gjorde, at Berg fik nedsat et tremandsudvalg med Berg selv, J.A. Hansen og G. Winther – de tre venstrehøvdinger. Dette udvalg redigerede fra da af Venstres kompromisforslag.

Efter at forslaget var overgået til 3. behandling foreslog Venstre bl.a. fjernelsen af kongens ret til at afholde udgifter, hvis Rigsdagen ikke kunne samles (§ 49 i regeringens forslag). Desuden fremsattes forslag om, at Rigsretten skulle bestå af 16 medlemmer. Umiddelbart synes de to forslag ikke at have meget med hinanden at gøre, men da de provisoriske tillægslove skulle godkendes i ministerrådet, kunne dette gøres gang på gang, hvis regeringen havde flertal i Landstinget, for hvis de ministre, der havde godkendt de provisoriske love skulle retsforfølges for deres embedsførelse, skulle de stilles for Rigsretten, og denne skulle i henhold til regeringens forslag indeholde alle landstingsmedlemmer samt alle højesteretsassessorer. Dette ville give Landstinget en overvældende magt i afgørelsen af sagen, hvilket kunne skade domstolens upartiske afgørelse. Derfor skulle Rigsretten bestå af 16 medlemmer – 8 fra Landstinget og 8 fra Højesteret. De Nationalliberale fandt derimod, at § 49 havde en beskyttende effekt, da det i Junigrundloven var tilladt for en minister selv at udstede en provisorisk tillægsbevilling.³⁸

Heri kan skimtes den opfattelse, at Venstre ikke havde meget tilovers for den konserverende

³⁵RRT65 – FT, sp. 148-49, Neergaard, s. 1696

³⁶Neergaard, s. 1696-97

³⁷Neergaard, s. 1699-1700, 1703

³⁸Neergaard, s. 1705-06

tanke. Da kongen fortsat i praksis udnævnte sine ministre, da disse derfor nærmest pr. definition blev konservative, da formålet med et førstekammer var at virke konserverende, og da Rigsretten bestod af bl.a. landstingsmedlemmer, skulle der ikke meget til, før de konservative kræfter havde næsten enevældig magt. Dette måtte stoppes. Tingene måtte, så vidt det var muligt, være adskilt.

For at afhjælpe skaderne i Nyholms forslag, stillede den nationalliberale Klein et forslag, der indeholdt mindre ændringer til dette. F.eks. øgedes landstingsmedlemmernes antal til 54, som valgtes ved forholdstalsvalgmåden i større valgkredse med både by og land, og derudover ændredes skattescensusen til valget af halvdelen af medlemmerne i købstæderne fra 100 Rd. til 75 Rd. i de øvrige købstæder, mens man foreslog indtægts-sensus på 1.200 Rd i København. Dette blev et kompromisforslag, som man håbede både modstandere og tilhængere af regeringens forslag kunne acceptere, og forslaget vedtoges med 57 mod 41 stemmer og fik dermed større flertal end Nyholms forslag. Nyholm selv gik imod det pga. valgmåden. Hans opfattelse var, at Landstinget, som før omtalt, skulle være en landsdelsrepræsentation, så medlemmerne var nødt til at være bundet til den kreds, hvor de opstilledes, og denne effekt opnåedes ikke uden flertalsvalg i enkeltmandskredse.³⁹

Berg stemte ikke for Nyholms forslag, men stemte for det ved den endelige afstemning, da halvdelen af medlemmerne stadig valgtes ved alm. valgret. Derudover ville de små landboere og byboere blive tilgodeset ved forholdstalsvalgmåden, men for Berg var grænsen for hans eftergivenhed nået med dette forslag. Derimod gik J.A. Hansen kompromisløst imod forslaget. Han nægtede hårdnakket at revidere Grundloven af 5. juni 1849. Han stod stadig hårdnakket på Venstres principielle synspunkter. Den valgret, der i 1849 var givet folket til repræsentation i Rigsdagen kunne ikke fratages det af Rigsrådet.⁴⁰

Ved den endelige afstemning vedtoges Kleins forslag med 70 mod 29 stemmer. Kun venstrelederne stemte efterhånden imod. Venstre havde så småt opgivet kampen, men kompromiset var ikke godt nok for regeringen. Denne gik imod forslaget af den grund, at der ingen kongevalg var i forslaget. Derudover var delingen af Landstinget – at valgretten var delt mellem to vælgergrupper – et kompromis, som ingen kunne lide, men som de fandt sig i for kompromisets skyld. Endnu en gang en pragmatismens sejr.⁴¹

Landstingets behandling

Regeringen erklærede inden fremlæggelsen i Landstinget, at den ville fremlægge et forslag identisk med Landstingets vedtagelse efter fællesudvalgets betænkning i april. Regeringen erklærede, at den ville stå og falde med dette forslag.

I løbet af behandlingen kom der fra Landstinget mange udbrud mod kompromiset om at give bl.a. bønder repræsentation i Landstinget. Bl.a. sagde H.N. Clausen:

*(...) den frie Bonde har i Danmark for kort en Historie, til at man med Billighed tør hos den forudsætte og vente Evne til den rette Conservatisme, jeg mener den, som lader Rum tilbage for Fremskridtet og Omsigt til at varetage de forskjellige Interesser, som ligge og maae ligge udenfor Bondestandens Synskreds (...)*⁴²

Man holdt fortsat på, at førstekammeret måtte være konserverende. Dets medlemmer måtte ikke være fanatiske fremskridtsmænd, men derimod skulle de være selvstændige og ikke under indflydelse af andet end deres egen intelligens, og en sådan selvstændighed mente man ikke, at bønderne besad. Desuden blev det af Clausen også sagt, at det fra FT var forslået, at efter

³⁹Neergaard, s. 1711-12

⁴⁰Neergaard, s. 1712-13, RRT65 – FT, sp. 503

⁴¹Neergaard, s. 1713

⁴²RRT65 – LT, sp. 279

gejstlighedens og adelens vælde skulle man nu give magten til bønderne. For dette synspunkt havde han kun foragt tilovers. Man skulle netop ikke prøve at give magten til en klasse, da det, historien havde vist, netop var, at en klasse ikke skulle have den hele magt, men at den skulle fordeles mellem klasserne.⁴³

Lehmann udtrykte sig kritisk over for Landstingets deling i den privilegerede og den almindelige vælgerklasse:

Det er jo let at see, at ved en saadan Dualisme kunde det Tilfælde næsten daglig møde, at det kom til at beroe paa et enkelt Medlems Nærværelse eller Fraværelse, hvilken af de to ganske modsatte Livsanskuelser, der skulde faae Overhaand⁴⁴

Denne “dualisme” ville altså med andre ord føre til en total vilkårlighed ved afstemninger i Landstinget. Når folkets stemme var i flertal ville ét være svaret, og når den konservative stemme var i flertal noget andet. Risiciene var for store.

De forligsvenlige i Landstinget foreslog, at man holdt ved forholdstalsvalgmåden, da dette ville give en del konservative stemmer. I regeringens forslag var dette ikke muligt i samme grad.⁴⁵

Længst ude til højre lå fortsat Algreen-Ussing og Andræ. Disse to foreslog nu i håb om, at sagen blev skrinlagt, at man gik tilbage til de to forfatninger – Novemberforfatningen og Junigrundloven. Kompromiserne var for principielt inkonsekvente – selv regeringens forslag. Man skulle hellere beholde de to lovgivende forsamlinger. På et tidspunkt ville Rigsdagen indse sin begrænsede magt og dermed være blødgjort, og det samme ville ganske givet ske med Rigsrådets Folketing.⁴⁶

Regeringens forslag var endnu en gang med ubetydelige ændringer det, der gik videre til Folketingets enestebehandling.

Enestebehandlingerne

I Folketinget stemtes forslaget tilbage til Kleins forslag med visse ændringer. Som forslået af J.A. Hansen og C. Berg blev vedtaget, at forholdstalsvalgmåden kun skulle gælde for den øverste vælgerklasses vedkommende, hvilket var en fordel for Venstre. Det er svært at finde den principielle argumentation herfor i Bergs indlæg, men det må formodes, at man nu forsøgte at få gjort Landstinget til en repræsentation for så mange som muligt. At valgmåden ville virke til skade for de Nationalliberale kan næppe have virket afdæmpende på gejsten bag forslaget, da disse havde vist deres værd – eller mangel på samme – op til katastrofen i 1864, hvor de primært havde haft regeringsmagten. Desuden kom Rigsretten til at bestå af et lige antal medlemmer fra Landstinget og Højesteret. Sidst, men ikke mindst faldt også forslaget om, at adel, rang og titel ikke længere skulle kunne meddeles med stort flertal i Venstres gruppe.⁴⁷

I Landstinget gav man efter på mere ubetydelige punkter, og resultatet blev, at det fremtidige fællesudvalgs arbejdsområde blev Landstingets sammensætning, hvor Folketinget holdt på Kleins forslag, og Landstinget holdt på regeringens, og regeringens afholdelse af ubetilgede udgifter. Da alting nu pegede mod nedsættelsen af et fællesudvalg, udtalte Krieger:

Efter min Overbevisning vil det nu ikke være Fællesudvalgets Sag at skrive noget som helst Program for et nyt Ministerium.⁴⁸

⁴³RRT65 – LT, sp. 279

⁴⁴RRT65 – LT, sp. 287

⁴⁵Neergaard, s. 1717

⁴⁶Neergaard, s. 1717-18

⁴⁷Neergaard, s. 1718, RRT65 – FT, sp. 863-870 (Bergs indlæg)

⁴⁸RRT65 – LT, sp. 433

Denne udtalelse var udtryk for en nationalliberal frygt for, at regeringen Bluhme snart ville falde. Denne frygt var ingenlunde ubegrundet pga. de store og de små bønders stævne på Hotel Fønix nogle dage før – d. 10. oktober – hvor de to grupper havde samlet sig som landboere mod de nationalliberale – for længe havde embedsstanden – folkets tjenere – siddet som folkets herrer.⁴⁹

For nedsættelsen af fællesudvalget stemte 53 mod 1. Den ene var Andræ – formentlig af den årsag, at han holdt fast på, at der ikke skulle nås et kompromis, og at man i stedet skulle forblive ved den daværende ordning med to forfatninger.⁵⁰

Fællesudvalgets indstilling og dennes enestebehandlinger

På det suverænt største og vigtigste område – Landstingets sammensætning – var fællesudvalgets indstilling præget i væsentlig grad af, at der var tale om et kompromis: Antallet af landstingsmænd blev 66, hvoraf 12 valgtes af kongen, 7 valgtes i København, 45 i større valgkredse med både købstæder og landdistrikter, 1 på Bornholm og 1 af Færøernes Lagting. I København valgtes halvdelen af valgmandene af folketingsvælgerne og den anden halvdel af de, der det forløbne år havde en skatteindtægt på 2.000 Rd., hvorefter samtlige valgmand gik sammen og valgte landstingsmedlemmerne. I de øvrige købstæder valgtes halvdelen af valgmandene af folketingsvælgerne og den anden halvdel af de, der havde en skatteindtægt på mindst 1.000 Rd. eller havde svaret 75 Rd. til stat og kommune. I alt valgtes fra disse halvt så mange, som der var sogneforstanderskabsdistrikter. I hver af landstingskredsene skulle de største skatteydere til stat og amtskommune – i antal så mange, som der var sogneforstanderskabsdistrikter i kredsen – gå sammen med de i kredsen valgte valgmand.⁵¹

Adskillelige hjælpemidler ang. dansk demografi skal bruges for at finde ud af, hvad dette i praksis betød for fordelingen, men af de 45 pladser kunne byvalgmandene, hvis de stemte samlet besætte 9 pladser, godsejerne 18 og den alm. befolkning 18, men systemet var overmåde indviklet.⁵²

I Landstinget blev forslaget taget imod meget blandet. Mange var uimponerede, men stemte for forslaget i håb om snart at se en ende på striden. Bl.a. udtrykte en af de nationale godsejere – Fønnesbech – glæde over, at man var nået til erkendelse af nødvendigheden af et kompromis for landets bedste, men ingen glæde var at spore ang. kompromisets udformning. Lehmann udtrykte sig positivt omkring forslaget, da man nu i dansk politik havde fået etableret en styreform, hvorigennem man nu var kommet “ind paa en Vei, som, naar den bliver fortsat vil være til Fædrelandets Baade, den nemlig, at der efterhaanden danner sig to bestemte Partier – man kalde dem konservativt og liberalt – som begge ere i Besiddelse af (...) Mænd i sin Midte, som ere istand til at overtage regeringen”⁵³. Krieger var glad for, at godsejerne nu var repræsenteret, da disses særlige position i samfundet var glemt i grundloven af 1849. Andræ udtalte sig kritisk over for det faktum, at man byggede rigets fremtid på den alm. valgret, som Landstinget jo var sat for at beskytte imod. Han anerkendte derudover godsejernes patriotisme, men han så ingen grund til at give dem 18 medlemmer. De ti medlemmer, der endte med at stemme imod forslaget, gjorde det ud fra det synspunkt, at der i Landstinget ikke var beskyttelse nok mod demokratiet. Kun få var som beskrevet direkte imponerede over forslaget.⁵⁴

I Folketinget tog J.A. Hansen ordet og ytrede glæde over, at man var kommet så langt i bestræbelserne på at komme i retning af Junigrundloven: Den alm. valgret var til dels blevet beholdt i Landstinget. Kongevalg var for livstid, så de ikke altid nødvendigvis var regeringens

---

⁴⁹Neergaard, s. 1719-20

⁵⁰Neergaard, s. 1719

⁵¹RRT65 – Tillæg B, sp. 43-46

⁵²Rerup, s. 154

⁵³RRT65 – LT, sp. 669

⁵⁴Neergaard, s. 1756-60

mænd i Landstinget. Desuden var det en stor sejr, at klassevalgene var undgået. Venstremanden Krabbe var stærkt uenig med J.A. Hansen. Han mente, at klassevalgene i dette forslag vedligeholdtes, og at Venstre havde fejlet ved at tillade denne grundlovsrevision og dermed underlægge Rigsdagen tvang. S. Kjær fremlagde det synspunkt, at gårdejerne nu ville forsvinde fra repræsentationen, da godsejere sad i det ene kammer og husmænd og daglejere i det andet. Forsvaret for klassestyret havde altså tiltalt enkelte venstrefolk. Af endnu en venstremand – N. Andersen – blev J.A. Hansen hånet, da denne sagde:

Han [Hansen] har mesterlig talt den ene Parts Sag, medens han gik den anden Parts Ærinde.⁵⁵

Det var altså en almindelig opfattelse, at J.A. Hansen var blevet snydt ved at gå sammen med godsejerne. J.A. Hansen forsvarede sig med at give tidligere talere ret i, at de havde svigtet Junigrundloven, men da det tidligt stod klart, at de ikke kunne få den igen, måtte man prøve sig frem, og dette var det bedste resultat, der var muligt at nå. Grev Frijs – den nye konseilspræsident – fandt, at den konservative garanti var ligeså let at spore i dette forslag som i regeringens og mente dermed, at man, hvis dette var målet, kunne være tilfreds med forslaget. Monrad, som havde foreslået “dualismen” var godt tilfreds med, at hans ide var blevet brugt. Han fandt, at Landstinget på den måde ikke kom så langt væk fra Folketinget, at de ikke kunne indgå overenskomst.⁵⁶

Ved den endelige afstemning d. 7. november ved 18-tiden, sluttedes mere end 10 måneders tovtrækkeri med resultatet 74 mod 24 stemmer for forslaget. De 24 var alle fra Venstre, men 20 venstrefolk havde stemt for forslaget, så gruppen stod efter afstemningen aldeles splittet.⁵⁷

De forskellige samfundsopfattelser

På datidens højre-venstre-skala lå på højrefløjen de mennesker med en begrænset tiltro til, at folket – uagtet hvilket socialt lag de tilhørte – bestod af fornuftige, uafhængige mennesker med en indsigt i, hvad der var bedst for dem selv. Denne opfattelse styrkedes efter katastrofen 1864, som den alm. valgret havde ført nationen ud i. Man følte på højrefløjen, at folket skulle beskyttes mod det selv. Dette ønskede man gjort ved at sætte et førstekammer som konserverende instans over for de lovforslag, der blev vedtaget i Folketinget, der havde sin rod i folkets alm. valgret. Man anerkendte på højrefløjen, at Danmark var et klasseopdelt samfund, og at klasserne, der sad i landets top, i egenskab af disses vigtighed havde et større eller mindre krav på at være en del af lovgivningsprocessen. Denne opfattelse ledte til en latent spænding mellem godsejere og embedsmænd, der begge mente at være en af disse vigtige klasser. Det blev imidlertid embedsmændene, der – bl.a. pga. katastrofen 1864, som deres ejderdanske politik havde ført til – trak det længste strå. Som eksempler kan nævnes de nationale godsejere. Yderst på højrefløjen lå Algreen-Ussing og Andræ, der end ikke anerkendte den alm. valgret.

Til venstre lå derimod de, der så ideen om den alm. valgret som det retfærdigste og rigtigste. En stemme pr. hoved og ikke pr. hoved eller hartkorn. Med Junigrundlovens frie valgret havde folket fået en ret, som ikke kunne tages fra det, med mindre det selv afgav denne. Det var ikke nok, at andetkammeret var valgt ved alm. valgret. Førstekammeret måtte også være det. Rigdom og jord var ikke at ligestille med folkets mandat. Dermed dog ikke sagt, at man ikke ønskede et konservativt førstekammer. I fald det konservative førstekammer ikke også for venstrefløjen var et ønske, ville følgende udtalelse af en venstremand – I. Andersen – efter forslagets fremlæggelse, men inden dets vedtagelse, have været yderst malplaceret:

⁵⁵RRT65 – FT, sp. 1389

⁵⁶Neergaard, s. 1760-74

⁵⁷Neergaard, s. 1775-76, RRT65 – FT, sp. 1412-13

*(...) det Landsting, som vil komme tilstede efter det foreliggende Forslag, ingenlunde kan kaldes konservativt (...)*⁵⁸

Man støttede et konservativt førstekammer, men man var ikke enig med højrefløjen om, hvordan det fremkom. På venstrefløjen lå Venstre med J.A. Hansen i spidsen – indledningsvis i hvert fald.

I midten af dansk politik lå dengang – som nu – pragmatikerne. De, der måske nok havde en ideologisk forestilling om, hvordan tingene skulle være, men var villig til at ofre ideologierne på kompromisets alter. Denne gruppe blev i løbet af debatten større og større, da man erfarede, at Danmark udadtil kunne blive set på som et ustabil samfund – ikke mindst efter nederlaget i 1864. Dette kunne føre til nationens sammenbrud, hvilket ikke var i nogens interesse. Pga. denne gruppes stadige udbredelse, gik man mere og mere på kompromis med klassesamfundet, den alm. valgret, godsejerstyret og lignende principielle emner. Dermed endte man med et Landsting, der var en blanding af alle de mange ideologiske holdninger, og som kun ganske få var tilfredse med. En typisk pragmatiker var Monrad og for den sags skyld også J.A. Hansen afslutningsvis.

Således startede debatten i Rigsrådet i 1865 ang. en kommende grundlovsrevision som en principiel og ideologisk præget debat, men sluttede som en pragmatismens sejr – et kompromis – hvori alle fik del, men ingen fik ret. Debatten omhandlede primært Landstingets fremtidige sammensætning, hvor højrefløjen støttede en form for valgretscensus – enten en vis indbetalt skat eller en vis indkomst – og en erkendelse af, at man levede i et klassesamfund, mens venstrefløjen hårdnakket stod på, at Junigrundlovens alm. og lige valgret fortsat også skulle bruges i førstekammerets tilfælde. Resultatet blev et kompromis, hvor både indkomstcensus, skattecensus og alm. valgret blev brugt, mens der samtidig var tvivl om, hvorvidt det klasseopdelte samfund i kompromiset var blevet konsolideret eller endeligt afvist. Kompromiset blev vedtaget af et bredt flertal i Rigsrådets to kamre, men mere af nødvendighed end af glæde.

---

⁵⁸RRT65 – FT, sp. 1373